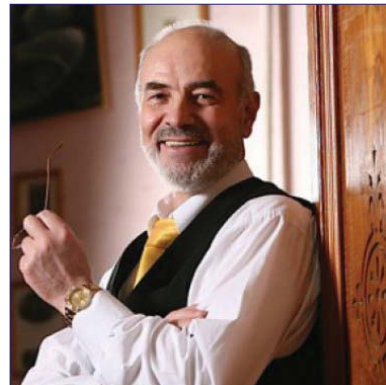

SCHIȚE PENTRU UN PORTRET IMAGINAR

Iurie COLESNIC,
cercetător

Rezumat: *Articolul reflectă aspecte din viața și activitatea pictorului român Corneliu Baba (1906-1997), cunoscut pentru portretele sale, dar și pentru alte tipuri de tablouri și ilustrații de cărți. Portretul artistului este prezentat în următoarele contexte: Corneliu Baba și ideologia; povestea românească; Corneliu Baba și Iașul; tema țărănească în creația pictorului.*

Cuvinte-cheie: *Corneliu Baba, pictor român.*

Abstract: *This article explores the aspects of life and work of the Romanian painter Corneliu Baba (1906-1997), well known for his portrait, and for other types of paintings and book illustrations. The following contexts create this portrait of the artist - Corneliu Baba and ideology; The Romanian story; Corneliu Baba and Iasi; the peasant theme in the painter's work.*

Keywords: *Corneliu Baba, Romanian painter.*

Corneliu Baba și ideologia
Născut și format ca artist plastic la început de secol XX, Corneliu Baba a activat în trei sisteme sociale diferite: până în 1945 el s-a expus într-o țară cu regim monarhic, iar după 1945 – într-o țară cu regim popular; după 1990, câțiva ani i-a trăit într-un sistem nou pentru el și pentru România (nici monarhie, nici regim popular, nici democrație pură, ceva tranzitoriu). Un artist veritabil, într-o asemenea situație simte mari presiuni din partea autorităților, fiindcă fiecare sistem politic presupune un anumit comportament și o anumită reacție a intelectualului la regim.

Prin definiție se știe că orice creator adevărat se află într-o opoziție cu puterea. Este firesc acest lucru, deoarece orice putere urmărește scopul consolidării forțelor care i-ar perpetua existența. Aceasta, la rândul său, duce la limitarea spațiului democratic și a anumitor libertăți și, respectiv, artiștii sunt primii care sesizează restraângerea

spațiului democratic. Ei luptă cu mijloacele proprii, dar această luptă îi obligă să ia permanent atitudine față de realitatea cotidiană și, atunci, fără voia lor, în operă se strecoară fragmente din viața de zi cu zi. Opera lui Corneliu Baba din perioada interbelică ilustrează această stare de lucru.

Puterea populară din România instaurată după 1946 a fost, în fond, o putere pseudodemocratică, fiindcă autoritățile sovietice au instalat un regim prosovietic în România, modelând întocmai sistemul stalinist. Această modelare a fost perpetuată și după moartea lui Stalin, când a fost preluat modelul hrușciovist al „dezghețului”, iar după aceasta modelul brejnevist al stagnării. Puterea populară care se sprijinea, în primul rând, pe un fundament ideologic, avea stringentă nevoie de colaboraționiști, de personalități care și-ar asuma responsabilitatea propagării noilor idei, fixării lor în conștiința societății, prin crearea unei imagini noi în interior și în exteriorul țării.

rii, în care într-o lumină pozitivă ar apărea noua putere. Nu este de mirare că scriitorii renumiți, cum ar fi George Călinescu sau Mihail Sadoveanu, au pactizat cu noua putere și acesta din urmă a scris un roman de conjunctură: *Mitrea Cocor*. M. Sadoveanu, obișnuit să trăiască bine, nu concepea să ajungă un opozant al noii puteri. De aceea numirea lui în funcție de președinte al Marii Adunări Populare n-a fost întâmplătoare. Undeva există și o doză de ridicol. Masonul numărul unu al României, Mihail Sadoveanu a ajuns președintele Adunării Populare. Și tot el a fost „aruncat de pe vas” în momentul când a încercat să le spună comuniștilor că în anumite probleme ar avea o poziție personală.

Corneliu Baba, în această perioadă, a încercat și el o ilustrare tematică a noii realități. Poate nu atât de deschis cum au făcut-o alții, mai voalat, dar teme ca *anul 1907*, *țărăni* și altele, demonstau o apropiere de ideologia comunistă. Un fel de cedare în fața principiilor artei veritabile, fiindcă orice alunecare pe panta ideologică presupunea o renunțare la principiile estetice fundamentale.

Artistul este dator să creeze conform conștiinței sale și nicidecum pornind de la conjunctura timpului în care el trăiește. Dar această lunecare, abia sesizabilă, la Corneliu Baba n-a fost nici de lungă durată, nici de mare profunzime. El a înțeles esența noului regim chiar de la bun început și, dacă n-a făcut o opoziție de frondă, a considerat necesar să-și ducă destinul de artist în noile condiții, în noile realități. Și această răbdare a lui a fost răscumpărată. Anii de neexpunere în marele galerii au fost înlocuiți cu rugămintea de a expune cât mai des și nu numai în țară, dar și peste hotare. Și gloria, care s-ar părea că i-a întors spatele din cauză că n-a colaborat cu noul regim, a venit înzecit, multiplicată. În momentul când a început să expună peste hotare, marele muzeu au și început achizițiile, în felul acesta Corneliu Baba a reușit să creeze o imagine autentică a artei românești, ci nu una contrafăcută ideologic.

Dar exista și o problemă care trebuie pusă în discuție: criticii din țările apusene, obișnuiți cu valurile de curente avangardiste, au privit cu ironie lucrările lui; realismul

său era categorisit ca un nivel depășit al artei; se neglijau calitățile și originalitatea cromatică, definitorie pentru Corneliu Baba. Formal, ei aveau dreptate, avangarda apuseană trecuse aceste etape încă la începutul secolului XX. Se ignora, însă, o realitate istorică: creația lui venea ca o continuitate firească în evoluția artei românești, deoarece el însuși tindea să nuanțeze un curent nou. De la el încolo se putea trece mai ușor spre arta abstractă, spre arta suprarealistă, spre arta pretins decorativă, fiind un model în care erau încifrate aceste posibilități și trebuia doar să vină cineva și să aleagă direcția preferată.

Corneliu Baba a trăit aproape un secol și arta lui îl ilustrează în toată amploarea lui. Nu este corect să spunem că în perioada interbelică artistul a fost cel mai interesant pentru public sau poate în căutările lui din ultimii ani, trebuie să-l apreciem în valoarea lui absolută. În fiecare segment de timp, artistul s-a raportat fidel la conștiința sa, de aceea opera lui din fiecare etapă este valoroasă și face parte din patrimoniul artei naționale românești. N-a fost robul ideologiei, de aceea și a învins epocile.

Povestea românească

Ne-am obișnuit cu felul de a fi al americanilor, ei reușind prin cinematografie, în primul rând, și prin muzică, în al doilea rând, să ne impună modelul lor cultural: un model sintetic, născut dintr-o realitate ambiguă, fără fundament istoric. O lume formată dintr-un amalgam de popoare care au găsit câteva puncte de tangențe și le-au înscris în constituția lor, care a declarat supremația dictatului economic și a creat un fel de a fi doar prin prisma dolarului. De aici și istoria americană: o istorie de succes, în care sărmanul de ieri este milionarul de azi, iar milionarul de azi este sărmanul de mâine, o schimbare curioasă de decor și o veșnică căutare de afaceri, de bani, de prosperare. Americanii au reușit să dezlocuiască aproape total sufletul din om. Sentimentele au fost declarate *non grata* și numai pragmatismul este împăratul suprem. De aceea istoriile americane au devenit un calapod, un tipic și demult nu mai sunt interesante.

Fiecare popor are istoriile lui. La scandinavii ele sunt domoale, încete, întocmai

ca ale unui popor deprins să se miște încet printre ghețari, să cugete în voie, fiindcă graba este contraindicată. Popoarele sudice au alte istorii, acestea sunt atât de iuți, fiindcă fac mai întâi lucrul și pe urmă se gândesc ce au făcut. Și, de fiecare dată, adaptează lucrurile făcute la noua situație.

Corneliu Baba a povestit în opera lui o istorie românească. Nu este o istorie a românilor din sud, nici a celor care sunt din Carpați, din Bucovina sau din Transnistria, ci este o istorie a românilor ideali, pe care atât de rar îi întâlnești în România modernă. Este, mai degrabă, o sagă a sufletului românesc. Popor de țărani, cu o dramă veșnică legată de lipsa de pământ, care, în căutarea acestui pământ de care nu se mai satură generațiile, au ajuns tocmai în America, în Canada, în Caucaz ori în Extremul Orient, pe râul Amur. Au migrat cu miile, fiindcă doreau să aibă pământ. Pictorul a redat această poveste, utilizând schițele simple ale țăranilor, amintirile lui din copilărie și adolescență și experiența generațiilor anterioare. De aceea țăranul romanțat al lui Nicolae Grigorescu ajunge în opera lui Corneliu Baba un țăran disperat, un țăran gata să pună mâna pe armă și să lupte pentru drepturile sale. Nu fabricile cu coșurile înalte, nu orașele industriale, înălțate după tipicul european, reprezintă imaginea clasică a României, ci țăranul și pământul. Acesta este tipajul real care povestește istoria românilor. Și nu este o istorie de succes, este o istorie dramatică, căci, dacă țăranul de la 1907 era cu arma în mână, țăranul colectivizat ajunge în pânzele lui Corneliu Baba gloată, mulțime cuprinsă de groază, măcinată de frică, disperată și lipsită de orice rază de optimism. Acesta este tot o istorie românească, ca și cum am citi un al doilea capitol. Prin faptul că el a intuit esența acestei istorii, Corneliu Baba este un pictor național, care a știut să o povestească pe înțelesul tuturor, aparținând nu doar românilor, ci și întregului spațiu european. Nu știm dacă el și-a dorit acest lucru, dacă el și-a propus acest scop, mai degrabă, aceasta a fost chemarea lui interioară, a fost povara spirituală, care l-a apăsă, care l-a obligat să povestească în felul cum a înțeles-o el.

Pentru perioada interbelică el a folosit cromatica epocii și în pânzele lui se

întâlnesc culorile lui N. Tonitza și ale lui N. Petrașcu, dar în perioada postbelică culorile au devenit altele, moderne cu accentul specific al vremurilor în care trăia. Vedeă el oare o continuitate a acestei istorii dincolo de vremurile *Regelui nebun*? Credea el oare că se va schimba ceva în țara umilită de groază? Da. Era convins de asta, fiindcă a existat în opera lui ciclu de *Autoportrete*, care s-au schimbat odată cu epocile. Și aceste *autoportrete* sunt ca niște semne distinctive, niște jaloane, pe care artistul le fixează anume pentru noi, atenționându-ne că există o schimbare. Odată cu faptul că el albește tot mai mult, că lentilele de la ochelari devin tot mai groase, există o constantă: paleta din mâna lui e aceeași și pensula este gata de a picta pe pânză istoria românească.

Această dorință constantă de a munci, de a crea este aidoma dorinței cronicarilor, care nu vroiau să țină cont de intemperii de afară și descriau ceea ce au văzut, ceea ce au auzit și ceea ce s-a întâmplat. Corneliu Baba este mai mult decât un cronicar, el este un povestitor, un creator de istorie românească. Astăzi opera lui, ca într-un caleidoscop fermecat, se reasează, se regăsește, dar distanța focală a ei întotdeauna readuce pe retină o nemuritoare istorie românească și un nume legat direct de această istorie.

Corneliu Baba și Iașul

Născut în sudul Regatului, purtând amprenta coloristicii sudului României, Corneliu Baba a avut curajul să meargă în nord, la Iași, unde a avut parte de un îndrumător deosebit, maestrul Nicolae Tonitza. Și s-ar părea că lucrările din perioada ieșeană poartă în ele aerul molcom al Moldovei, firea domoală și lăsătoare a moldovenilor și coloristica, adică cromatica, foarte echilibrată, în care predomină roșu și negru, ici-colo despărțit de alb. Și amestecul culorilor, nici pe departe, nu este anarhic, zvăpăiat, ci, aruncat, nu știu cum, cu o mișcare calculată, reproduce nu o formă, ci o stare. Este ceea ce a învățat Corneliu Baba de la Tonitza, nu cromatica, nu forma realistă, ci surprinderea unei stări: nervul secret al existenței, tulburat imperceptibil de atitudinea autorului, tratat parcă cu indiferență, dar care se concentrează într-o emoție puternic simțită în fiecare suprafață modelată artis-

tic. Un pictor adevărat nu trebuie învățat să așeze culorile, el o va face instinctiv, într-o manieră absolut personală. Pe un pictor adevărat îl poți învăța doar să formeze o atitudine și s-o reproducă, adică să nu fie indiferent față de material, față de o senzație, de un sentiment, ci să caute modalitatea de o transpune în limba cromatică.

Sunt mulți pictori care caută secretul artei în formă, alții îl caută în culori, când, de fapt, marele secret pe care Corneliu Baba l-a învățat de la Tonitza a fost secretul atitudinii. Florile lui Tonitza, celebrele buchete, n-o să le găsiți în lucrările lui Baba, dar veți întâlni calda atitudine a autorului față de naturile statice, duritatea cu care își cioplește autoportretele, scenele de gen în care există o relație secretă profund umană. Toate își au rădăcinile la Iași, în școala lui Tonitza.

Țăranii, care niciodată nu vor fi învinși

În tema țărănească elaborată de Corneliu Baba, pe parcursul întregii sale activități, există câteva note care confirmă o constanță a viziunii: un anumit unghi care nu se schimbă nici în funcție de circumstanțe, nici în funcție de epocă și nici în funcție de conjunctură. Este o constantă atemporală, în afara timpului.

Chiar dacă s-ar părea că picturile lui sunt complementare unui anumit regim, pânza *Răscoala din 1907* și tabloul *Pământul* sunt lucrări energice de atitudine, în care disperarea țaranului atinge culmea deznădejdiei. Între *Popas*, *Odihna la câmp* și alte lucrări din ciclul *Țăranii* există o legătură, mai bine zis, o esență care ne confirmă un adevăr: indiferent de presiunea la care este supus, țaranul nu poate fi învins. Și atunci e firesc să ne punem întrebarea: care este arma secretă a sa, când pare a fi lipsit de drepturi și de mijloace? De fapt, este una dintre figurile centrale ale istoriei, o figură-cheie, care lasă această senzație că nu există forță în stare să-l învingă. Care este crezul care-l ține? Unii vor spune că anume credința în Dumnezeu este pivotul secret. Și vor avea dreptate. Profund evlavios, legat de anotimpuri, având în mână sămânța în primăvară și culegând roada în toamnă, țaranul crede sincer că numai miracolul forței divine poate transforma o sămânță într-o recoltă: adică un bob va rodi

zece, un sac – un ogor. Numai forța divină poate da ploi suficiente, vânturi calde, soare mult și refuzul acestei forțe de a-l ocroti pentru țaran ar însemna catastrofă. Dar dincolo de această forță, mai există încă un argument care-l face pe țaran să fie de nebiruit – pământul, țărâna moale, neagră, din care este plămădit omul și în care omul pleacă ca într-un cosmos. Această colaborare, această înfrățire de-a lungul vieții, în care unul este osândit să trudească, iar cel de-al doilea, partenerul lui de chin – pământul, este obligat să rodească, este și o legătură de viață și moarte.

Țăranul nu poate trăda pământul, cum nu-l poate trăda pe Dumnezeu. El poate ceda totul, dar nu va ceda niciodată sufletul și palma de pământ, care este mai scumpă decât ființa lui. Există și un al treilea argument, cel mai vulnerabil, dar prin tăria lui, după gravitatea lui, el nu cedează celor două anterioare: țaranul se simte o verigă în lanțul generației. El nu poate, nu-și imaginează că din cauza lui acest lanț s-ar putea rupe, că s-ar putea eschiva de la această povară de a ține în spate trecutul și de a face ceva ca el să fie legat cu viitorul. Lanțul generațiilor este lanțul timpului și în pânzele lui Corneliu Baba acest lucru este reprezentat foarte firesc și foarte convingător. Având aceste trei argumente, *țăranii* lui Corneliu Baba trec din pânză în pânză, din carte în carte, din muzeu în muzeu, ca niște veritabili învingători, fiindcă câștigător este acel care nu poate fi învins. Iar cine are ce apăra, cine crede sacru în dreptatea lui nu poate fi învins, oricâte piedici și obstacole nu i-ar răsări în cale.

Corneliu Baba, zămisind ciclul *Țăranii*, a fost profund inspirat din folclor. Nu ne referim la inspirația cromatică pe care o caută pictorii, ci la spiritul lucrării, la filozofia ei. Aceste pânze sintetizează fragmente din poveștile noastre și par a fi un segment din lunga și tragică poveste care se cheamă *Harap Alb*. Artistul a reușit să ne convingă că țaranul deține o armă secretă, o dreptate a lui, niște lucruri sacre pe care nu le poate trăda și, deci, tema țaranului este una de ordin filozofic, dar nicidecum una de ordin cromatic sau vizual: neînvingerea țaranilor lui Baba înseamnă și nemurirea noastră.